

Arhim. dr. ARSENIE HANGANU

**SĂRBĂTOAREA
ADORMIRII MAICII DOMNULUI
ÎN TRADIȚIA ORTODOXĂ**
Aspecte istorico-liturgice și teologico-duhovnicești

DOXOLOGIA
Iași, 2024

Cuprins

<i>Abrevieri</i>	9
Introducere	11
I. Temeiurile preacinstirii Maicii Domnului	23
I.1. Textele biblice	29
I.1.1. Vechiul Testament	34
I.1.1.a. Protoevanghelia (Fc. 3, 15)	36
I.1.1.b. Regele David	40
I.1.1.c. Prorocul Isaia	42
I.1.1.d. Profetul Ieremia	44
I.1.1.e. Profetul Iezechiel	45
I.1.1.f. Profetul Daniel	47
I.1.2. Prefigurări biblice arhetipale	48
I.1.2.a. „Rugul nemistuit” și „pământul sfânt”	49
I.1.2.b. Simboluri biblice arhetipale	50
I.2. Noul Testament	52
II. Sărbătorile Maicii Domnului în anul bisericesc ortodox	66
Argumente	66
II.1. Sinoptica sărbătorilor Maicii Domnului	75
II.2. Praznicele Împărătești ale Maicii Domnului	77
II.2.1. Nașterea Maicii Domnului (8 septembrie)	77
II.2.1.1. Semnificația sărbătorii	79
II.2.1.2. Specificul liturgic	82
II.2.2. Intrarea Maicii Domnului în Biserică (21 noiembrie)	85
II.2.2.1. Semnificația sărbătorii	87
II.2.2.2. Specificul liturgic	89
II.2.3. Buna Vestire (25 martie)	91
II.2.3.1. Semnificația sărbătorii	92
II.2.3.2. Specificul liturgic	96
II.3. Sărbători mai mici ale Maicii Domnului	99
II.3.1. Soborul Preasfintei Născătoare de Dumnezeu cea de la Miasine	99

II.3.2. Acoperământul Maicii Domnului (Pocrovul)	101
II.3.3. Zămislirea Sfintei Fecioare Maria de către Sf. Ana	102
II.3.4. Soborul Maicii Domnului	104
II.3.4.1. Semnificația sărbătorii	104
II.3.4.2. Specificul liturgic	106
II.3.5. Izvorul Tămăduirii	107
II.3.6. Punerea în raclă a Cinstitului veșmânt al Maicii Domnului (2 iulie)	110
II.3.7. Punerea în raclă a brâului Maicii Domnului (31 august)	112
II.3.8. Alte referiri din Sinaxare la Maica Domnului	113
III. Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului	117
Preliminarii	117
III.1. Istoricul sărbătorii. Atestări documentare	127
III.1.1. Atestări documentare în Bisericile necalcedoniene	129
III.1.2. Atestări documentare în Biserica Romano-Catolică	132
III.1.3. Atestări documentare în Biserica Ortodoxă	135
III.1.4. Denumirea liturgică a sărbătorii Adormirii de la origini până astăzi	140
III.2. Descrierea evenimentului Adormirii Maicii Domnului în izvoare scrise	149
III.2.1. Textele din Noul Testament referitoare la Fecioara Maria	151
III.2.2. Texte nebiblice (apocrife) despre Adormirea Maicii Domnului	154
III.2.2.1. <i>Cuvîntul Sfîntului Ioan Teologul despre Adormirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu</i>	160
III.2.2.2. Urcarea la cer a Maicii Domnului	165
III.2.2.3. <i>Adormirea stăpînei noastre Născătoare de Dumnezeu și-n veci Fecioară Maria, scrisă de Ioan, arhiepiscop al Thesalonicului</i>	168
III.2.2.4. <i>Relatare asupra Adormirii Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și cum s-a mutat [la cer] preaneprihănită Maică a Domnului</i>	171
III.2.2.5. <i>Istoria Euthimiacă și alte texte străvechi</i>	175
III.3. Semnificația sărbătorii Adormirii Maicii Domnului	178
III.3.1. Repere istorico-geografice ale evenimentului Adormirii	184
III.3.1.1. Vârsta Maicii Domnului la Adormire	185
III.3.1.2. Mormântul Maicii Domnului	187
III.4. Specificul liturgic al sărbătorii Adormirea Maicii Domnului	191
III.4.1. Postul Adormirii Maicii Domnului	193
III.4.1.1. Semnificația postului Adormirii și elementele liturgice caracteristice	194

III.4.1.2. Istoricul postului Adormirii Maicii Domnului	196
III.4.1.3. Aspectele formale caracteristice postului Adormirii	199
III.4.2. Elemente structurale ale imnologiei	
Adormirii Maicii Domnului	203
III.4.3. Zile liturgice marcante ale sărbătorii Adormirii	209
III.4.3.1. Înainte-serbarea	210
III.4.3.2. După-serbarea Adormirii (16 august)	214
III.4.3.3. Odovania sau încheierea (23 august).	
Structura liturgico-tipiconală	216
III.5. Elemente definitorii ale sărbătorii Adormirii în slujba	
bisericească ortodoxă	218
III.5.1. Imnografia ortodoxă a sărbătorii	
Adormirea Maicii Domnului	220
III.5.1.1. Compoziții imnografice postpatristice despre	
sărbătoarea Adormirii	226
III.5.1.1.a. Acatistul și Paraclisul Adormirii	
Maicii Domnului	227
III.5.1.1.b. Prohodul Maicii Domnului	232
III.5.1.1.c. Icoana Adormirii Maicii Domnului	234
III.5.2. Tipiconul bisericesc ortodox la sărbătoarea	
Adormirii Maicii Domnului	237
III.6. Trăsăturile de bază ale sărbătorii sau opinii personale	239
IV. Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului	
în tradiția populară românească	242
IV.1. Termeni și concepte ale tradiției populare	243
IV.2. Specificul tradiției populare românești	
a Adormirii Maicii Domnului	246
IV.3. Forme de manifestare ale tradiției populare românești	249
IV.3.1. Formele particulare	250
A. Bocetele	250
B. Descântecelile	251
C. Scrierile cu caracter legendar-religios pe post de talisman	252
D. Credințele populare	254
IV.3.2. Formele publice	255
IV.3.2.1. Hramuri, pelerinaje și solemnități publice	256
IV.4. Creații artistice populare	260
IV.4.1. Teme teologice în tradiția populară românească	263
Concluzii	266
<i>Bibliografie</i>	<i>273</i>

Abrevieri

- ALL – Apologeți de limba latină
ALG – Apologeți de limba greacă
AȘT – Analele Științifice, Teologie, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași
EIBMBOR – Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române
EMMB – Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei
GB – Glasul Bisericii, revista oficială a Sfintei Mitropolii a Ungro-Vlahiei, Arhiepiscopia Bucureștilor
MA – revista oficială a Mitropoliei Ardealului
MB – revista oficială a Mitropoliei Banatului
MMB – revista oficială a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei
MO – revista oficială a Mitropoliei Olteniei
MOREOM – Mitropolia Ortodoxă Română a Europei Occidentale și Meridionale
MMS – revista oficială a Mitropoliei Moldovei și Sucevei
O – Ortodoxia
OCA – Orientalia Christiana Analecta, Pont. Orientalis Institutum Studiorum, Roma 128
PG – Patrologia Graeca
PL – Patrologia Latina
PSB – Părinți și Scriitori Bisericești
SBIR – Societatea Biblică Interconfesională din România
SPA – Scrierile Părinților Apostolici
ST – Studii Teologice, revista Institutelor Teologice din Patriarhia Română
TV – Teologie și Viață, revistă de gândire și spiritualitate a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei
UAIC – Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași

Introducere

Învățătura ortodoxă despre Domnul Iisus Hristos este în strânsă legătură cu aceea despre Maica Sa, care ocupă în cultul Bisericii Ortodoxe un loc de frunte, mai presus de toate fapturilor create. Maica Domnului este supravenerată deoarece, prin nașterea trupească a Fiului lui Dumnezeu, s-a dovedit a fi persoana umană cea mai plină de Duhul Sfânt, divinitatea însăși aflând lăcaș în ființa sa atunci și pentru veșnicie.

Supracinstirea (*iperdouleia*) Maicii Domnului are temeuri autentice și solide în Biserica Ortodoxă, verificate în timp și confirmate prin hotărâri sinodale. *Theotokologia*, știința despre Născătoarea de Dumnezeu, izvorăște, apoi se consolidează din adevăruri revelate progresiv, calchiindu-se pe necesitățile apologetice și misionare ale Bisericii.

Există între Maica Domnului și Biserică o interdependență obiectivă imutabilă. Maica Domnului naște Biserica, iar Biserica naște cunoașterea despre Maica Domnului. În afara Bisericii, Maica Domnului ar rămâne o simplă persoană istorică. Fără Maica Domnului, Biserica nu justifică argumentul umanității lui Hristos, Capul ei. Teandria Bisericii fără Dumnezeu-înomenit suferă o gravă mutație a ființei sale instituționale.

Maica Domnului, prin acceptarea voluntară a nașterii lui Hristos, devine punte de legătură între Cer și pământ. Rolul ei în istoria mântuirii nu se încheie însă cu episodul Betleem sau cu Golgota, ci continuă să fie la fel de important și necesar până la unirea deplină a creației cu Creatorul. Aici intervine lucrarea și responsabilitatea Bisericii, care, slujind Adevărul, slujește lui Dumnezeu și oamenilor. O primă scenă a acestei reuniri a umanității cu Creatorul ne-o înfățișează *Adormirea Maicii Domnului*, atât ca eveniment istoric, cât și ca unul liturgic.

Conceptul acesta teologic începe să apară încă din zorii creștinismului, care consideră făgăduințele despre venirea lui Mesia, anunțate de Dumnezeu prin profeți, împlinite în Persoana istorică a lui Iisus din Nazaret. Desăvârșirea profețiilor este bine determinată la Părinții bisericești timpurii printr-o persoană și un timp clar definite, statornicindu-li-se astfel, fără dubii, veridicitatea și realizarea. Momentul acesta este cel în

care Fecioara Maria din Nazaret acceptă zămisirea în pântecele său, prin umbrirea Duhului Sfânt, și Îl naște trupește pe Dumnezeu Fiul, văzut în Persoana lui Iisus Hristos. Argumentele creștin-ortodoxe sunt, înainte de toate, de natură biblică, pentru ca, mai apoi, urmașii Domnului Hristos, începând chiar cu cei din timpul vieții Fecioarei Maria, să le dezvolte și să le conserve în tezaurul Sfintei Tradiții. Maica Domnului deține excelența în sfințenie deoarece și-a împrumutat aceasta din viețuirea sa sfântă și din legătura indestructibilă cu Hristos.

În istoria mântuirii omului, Fecioara Maria deține primatul și unicitatea libertății față de păcat. Astfel demonstrează ce rezultat poate avea fapta umană folosindu-și propria libertate în scopul unirii cu voința lui Dumnezeu. Deși a fost născută de părinții săi cu păcatul originar, ea a fost purificată în momentul zămislirii Mântuitorului. Neavând păcate personale, Maica Domnului a născut fără dureri și a avut o moarte tot fără dureri. Sfânta Fecioară Maria a fost feciorelnică *ante partum, in partum* și *post partum*. Este Pururea-Fecioară înainte, în timpul și în urma nașterii.

Învățăturile despre pururea fecioria Maicii Domnului și consecința imediată a Nașterii de Dumnezeu au fost definitiv dogmatizate la Sinodul III Ecumenic (Efes, anul 431), dar totuși ele au circulat și până atunci, fiind cunoscute în Biserica creștină din primele patru secole pentru că aveau temeuri revelaționale.

Efortul publicistic de față prezintă rezumativ temeuri din care s-a născut această dogmă atât de veche a Bisericii Răsăritene. Pornind de la afirmațiile biblice, continuând cu ale Sfintei Tradiții, care înglobează și pe cele liturgice, teza va arăta că preacinstirea Fecioarei Maria, Maica Domnului nostru Iisus Hristos, este o dogmă cu baze temeinice, perpetuată cu evlavie în Biserica Ortodoxă.

Din acest mod de a se raporta la Maica Domnului au izvorât în Biserică sărbătorile împodobite estetic prin mijloace liturgice specifice: imne și icoane. Toate sunt un reflex al recunoștinței oferite prin anamneză, laudă și invocare. Mulțimea sărbătorilor se asociază unei expresivități care pune arta laică în slujba lui Dumnezeu. Poezia, muzica și pictura, îmbogățite prin conținuturi sacre, devin instrumente ale cunoașterii de Dumnezeu (teologie). Manifestarea lor publică în serviciile divine trece din domeniul artei simple în cel al propovăduirii (teologhisire). Din literă moartă și din culori profane, cuvintele imnografiei alături de imaginile sacre se transfigurează, se însuflețesc prin Duhul Sfânt, răspândind lumină și viață.

Momentul care declanșează fluxul preacinstirii Maicii Domnului este evenimentul Adormirii sale, considerat din punct de vedere istoric concluzia unei vieți după voia lui Dumnezeu. O viață sfântă, care a început de la Nașterea Fecioarei Maria, trecând prin Ierusalim și Nazaret, încheindu-se uman în cetatea unde S-a născut Dumnezeu, Betleem. Aici, Maica Domnului, înconjurată de Apostoli și ucenici de-ai Domnului, a gustat consecința păcatului strămoșesc, moartea, și a cunoscut unirea finală cu dumnezeirea prin mutarea sa la Cer.

Demersul de față va insista asupra aspectelor istorico-liturgice și teologico-duhovnicești ale Adormirii, reflectate în patrimoniul cultural al Bisericii una și nedespărțite, însoțite de observațiile științifice contemporane nouă, răsăritene și occidentale. Spre nuanțarea acestei propuneri, cartea are titlul *Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului în tradiția ortodoxă. Aspecte istorico-liturgice și teologico-duhovnicești* și este, în esență, teza de doctorat cu același nume susținută în anul 2022, sub îndrumarea Pr. prof. univ. dr. Viorel Sava.

Tema cărții se încadrează în domeniul Teologie Ortodoxă Practică, respectiv Teologia Liturgică. Calificarea în acest domeniu îi este conferită de prevalența studiilor abordate preponderent din aria teologică cea mai apropiată. A fost necesară, în acest sens, o aplecare minuțioasă asupra textelor iconografiei ortodoxe, prezente în cărțile de slujbă, combinată cu studierea poziționării lor în tipicoane. Izvoarele documentare, în majoritate covârșitoare, aparțin teologilor ortodocși cu preocupări științifico-liturgice. Restrângând definirea domeniului tematic, încadrăm subiectul în sfera cultului public marian, din care a fost reținută sărbătoarea Adormirii în contextul celorlalte sărbători.

Scopul și obiectivele generale se însumează unei demonstrații că există un fir istoric, pe care se poate urmări evoluția a două elemente teologice definitorii Ortodoxiei. Primul, că apariția și dinamica *theotokologiei*, existentă în stare latentă până în secolul al V-lea, este întemeiată pe Scriptură și Tradiție, chiar dacă neautenticată oficial. Al doilea privește dezvoltarea cultului mariologic de la origini și până la cristalizarea sa ca o consecință a autorizării tacite post-factum a scrierilor apocrife cunoscute Părinților Bisericii.

Drept mijloace pentru atingerea scopului au fost întrebuințate instrumente de lucru materializate în traduceri în limba română a manuscriselor apocrife străvechi, precum și lucrări critice occidentale cu privire la acestea, traduse de asemenea în limba română. A fost necesară utilizarea

de manuale și dicționare scrise în limbi străine, în special în engleză, franceză și italiană. De la acest punct, a fost inițiată jungerea la scopul propus. Inevitabil, au fost adăugate omilii și cuvântări însoțite de comentarii dogmatice din perioada patristică, validitatea lor fiind confirmată de prezența în opera științifică a unor teologi români de marcă. Cărțile de cult ortodox scot în evidență impactul *theotokologiei* asupra imnografilor și pun în lumină efortul lor de a păstra intactă demarcația dintre adorarea datorată lui Dumnezeu și preacinstirea Maicii Domnului.

Studiul a devenit principala metodă din care a fost extrasă esența obiectivelor generale ale tezei apreciate cu calificativul excelent. Primul obiectiv este redescoperirea literaturii nebiblice privitoare la Maica Domnului. Acesta include strădania de a-l reda într-un limbaj cât mai accesibil și concis, o veritabilă revalorizare. Considerăm benefică o nouă reevaluare a scrierilor apocrife, confirmate valoric de scrierile fondului teologic patristic. Al doilea obiectiv este crearea unei punți logice și intuitive între textul narativ teologic și conținuturile pe care le transmit imnele liturgice și icoanele. Un alt obiectiv îl reprezintă studierea textelor profetic-mariologice din Biblie, prin recursul la oglindirea lor în discursul teologic patristic, iar, mai apoi, în cel contemporan. Obiectivul central și ultimul supune atenției sărbătorile ca mijloc de exprimare a evlaviei mariologice, izvorâtă din concepția Bisericii despre Maica Domnului. În centrul lor, Adormirea, care se prezintă cu două laturi de manifestare publică: una eclesiastică, iar cealaltă populară, cu atenție specială asupra celei românești.

Stadiul cercetării mariologice se bucură de o generoasă, dar perfectibilă ofertă livrescă, în special sub aspectul poziționării subiectului în sfera istorico-liturgică. Autori de renume au tratat tema mariologiei sub aspect general. Parcurgând tematica răsăriteană și occidentală, un amănunt atrage atenția în mod deosebit. Se constată încă lipsa unor lucrări de amploare axate pe concentrarea într-o singură lucrare a ideilor desprinse din eforturile teologice ale predecesorilor noștri. Am putea defini această lucrare unitară ca pe o *istorie a sărbătorii Adormirii Maicii Domnului* sau, foarte bine redenumită, *Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului în spațiul ortodox de la origini până astăzi* și, tot la fel de bine, *Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului de-a lungul veacurilor*. Acest ultim titlu ar trebui să acopere tema mult mai dezvoltată pentru spațiile romano-catolic și necalcedonian, asupra cărora nu s-a insistat exhaustiv.

Teologi ortodocși, dar și occidentali, au scris despre Maica Domnului. Din fericire, traducerile multor manuscrise antice, care nu se află în Răsărit,

ci în Occident, se pot găsi astăzi în fondul teologic românesc. Se concentrează în carte ca într-un ecumenism al mariologiei, idei din ambele câmpuri științifice. Am ales să nu le așezăm în poziții antagonice, ci ne-am rezumat la expunerea lor cu mici observații critice, unde a fost cazul. O reinventare a paradigmei mariologice ortodoxe nu este nici posibilă, nici binevenită, dar o readucere în actualitate prin evidențierea celor patru laturi propuse de lucrarea noastră ar acoperi caracterul noutetic al acesteia.

Preocupări în aria largă a Teologiei Ortodoxe Liturgice au existat din timpuri cu mult anterioare nouă. Se remarcă demersuri a căror studiere am abordat-o din două perspective: cea a învățăturii mariologice, în general, și cea a cultului public închinat Maicii Domnului, în special. Zona care ne-a preocupat a fost cea a sărbătorilor cu centralitate pe Adormire.

Deschizătorul orizontului cercetării în tematica acestei lucrări este Pr. prof. univ. dr. Viorel Sava, conducătorul științific al tezei de doctorat. Aportul Sfinției Sale începe cu ghidul bibliografic *Ostenitori și rodire în ogorul Teologiei Practice*, apărut la Editura Erola, Iași, în anul 2003, care se constituie într-o interesantă și extinsă culegere de titluri și autori din această sferă. Structurată pe capitole, lucrarea conține și un subcapitol dedicat Maicii Domnului (V.3. „Sărbătorile Maicii Domnului”, p. 111). De acolo au fost selectate titlurile primilor autori studiați care, mai apoi, prin trimerile din lucrări, să orienteze spre alte titluri și autori. De la acest punct s-a inițiat documentarea bibliografică.

Pentru a se însuși stilul academic de prezentare al cunoștințelor de interes, am apelat la studiile aceluiași autor: „Cultul Maicii Domnului în Catolicism și Ortodoxie. Studiu comparativ” din *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași – Teologie*, Tomul II, perioada anilor 1993-1994, publicate de către Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, pp. 245-261, articolul „Învățătura despre Maica Domnului și reflectarea ei în cultul și iconografia ortodoxă” din *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași – Teologie*, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, din același tom, editat pentru perioada 1997-1998, pp. 57-78, precum și la articolul „Hristocentrismul sărbătorilor mariologice”, publicat de revista *Teologie și Viață*, nr. 7-12, 2003. Pe acestea le putem regăsi în volumul de autor *În Biserica slavei Tale. Studii de teologie și spiritualitate liturgică*, volumul 2, ediția a II-a, ieșit de sub tipar la Editura Doxologia din Iași în anul 2012.

Într-o primă enumerare, din ceea ce am selectat din bogata bibliografie propusă de Pr. prof., cu o rezumativă trecere în revistă a lucrărilor din secolul al XX-lea, amintim pe teologul dr. Vasile Loichiță, cu *Doctrina Sfântului Ioan Damaschin despre Maica Preacurată*, ediția a I-a, Cernăuți, 1937. Lucrarea este restrânsă (doar 59 pagini), dar concentrată, conținutul ei evidențiind aportul Preacuratei la mântuirea neamului omenesc. Teologul menționat arată eroarea dogmatică romano-catolică cu privire la *Immacolata Concezione* (zămislirea neprihănită de către Sf. Ana a Fecioarei Maria), susținându-și concluziile cu idei din omiliile Sf. Ioan Damaschin și din scrierile Sf. Ilie Miniati. El structurează lucrarea în note și studii, în care tratează elementele constitutive ale evenimentului Adormirii (pp. 35-39), urmate, în o a doua parte, de o expunere a unor texte traduse din *Sfânta Scriptură* și din colecția patristică *Patrologia Graeca* a lui Migne. Pentru omiliile Sfântului Ioan Damaschinul la *Adormire*, autorul întrebuițează traducerea patrologului occidental L. Langen.

Lucrările titanului teologiei românești, Pr. Dumitru Stăniloae, au fost necesare pentru a stabili aria dogmatică a subiectului preacinstirii mariologice. Astfel, enumerăm lucrarea: *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, volumul 2, apărută la București în anul 1978 și unele studii și articole privitoare la temă ca: „Învățătura despre Maica Domnului la ortodocși și la catolici”, în revista *Ortodoxia*, nr. 4, 1950; „Maica Domnului ca mijlocitoare”, în revista *Ortodoxia*, nr. 1, 1952 și „Maica Domnului în prologul Evangheliei de la Luca”, în revista *Ortodoxia*, nr. 3, 1980. Eminentul profesor se axează în aceste lucrări pe latura dogmatică a temeiurilor preacinstirii Maicii Domnului.

O importantă cercetare a *Panegiricelor* lui Miniati aparține Pr. Victor Moise: „Despre preacinstirea Maicii Domnului”, în revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 1-2, 1975. Părintele prof. Mircea Chialda contribuie, la rândul-i, cu articolul „Preacurata Fecioară Maria. Maica Domnului”, în revista *Studii Teologice*, nr. 5-6, 1981 și cu „Preacinstirea Maicii Domnului”, în revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 7-9, 1983, în care tratează problema argumentativă a temeiurilor preacinstirii mariane. Monahia Semfora Gafton studiază argumentele preacinstirii Fecioarei Maria în lucrarea: *Maica Domnului în Biserica Ortodoxă*, publicată la Editura Sophia, București, 1998.

Un cercetător care surprinde pe larg subiectul de interes este Pr. conf. univ. dr. Adrian Dinu în lucrarea „Cultul și sărbătorile Maicii Domnului în epoca patristică”, publicată în *Analele Științifice ale Universității*

„Al. I. Cuza” din Iași” – *Teologie*, Tomul II, editat pentru perioada 1993-1994 și publicat la Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, continuând cu „Fecioara Maria în scrierile Fericitului Augustin”, în revista *Teologie și Viață*, nr. 1-6, 2003, și *Maica Domnului în teologia Sfinților Părinți*, Editura Trinitas, Iași, 2004, o importantă sinteză patristică. În același an publică și studiul „Crainicul adevărului și apărătorul neînduplecat al Tradiției ortodoxe”, în revista *Teologie și Viață*, nr. 1-6, 2004, toate aceste studii mariologice culminând cu volumul *Fecioara Maria – prototip al vieții duhovnicești – tâlcuire a operei Sfântului Irineu de Lyon*, Editura Doxologia, Iași, 2010.

O antologie de mare interes, publicată de Ierom. Benedict Stancu, *Părinții Bisericii despre Maica Domnului*, apărută la Editura Sophia, București, în anul 2010, care, în mod efectiv, pune la îndemână citate patristice. Amintesc tot la acest punct și volumul îngrijit de Arhim. Constantin Chirilă, *Viața Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioarei Maria*, Editura Doxologia, Iași, 2013.

Preasfințitul Calinic Botoșăneanul a publicat lucrarea *Maica Domnului în lumina Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții – o sinteză pentru omul grăbit*, care a văzut lumina la Editura Pars Pro Toto, Iași, 2014, îmbogățind domeniul general al cercetării despre Fecioara Maria.

Un efort de mare interes, care îmbină elemente dogmatice și liturgice, a fost depus de Pr. prof. dr. Dumitru I. Belu, în opul *Maica Domnului în lumina imnelor liturgice*, tipărit la Caransebeș în anul 1941. Sunt analizate aici aspecte ale vieții pământești ale Fecioarei Maria, așa cum reies acestea din textele imnelor bisericesti aflate în cărțile de slujbă. Părintele prof. Belu își începe cartea cu un capitol în care demonstrează calitatea de izvor dogmatic al imnelor liturgice. Autorul continuă cronologic, începând de la *Nașterea Fecioarei Maria*, analiza dogmatică a imnelor din cărțile de slujbă ortodoxe, cu precădere din *Mineie*.

Îi urmează studiul de mică întindere, aproximativ pe aceeași structură de conținut, al Pr. dr. Gheorghe Tilea, „Maica Domnului după cărțile noastre de cult. Însemnări de mariologie ortodoxă”, publicat în revista *Glasul Bisericii*, nr. 1-2, 1971.

O abordare strictă a temei Adormirii este studiul Pr. Matei Pîslaru: „Sărbătoarea «Adormirea Maicii Domnului», vechimea ei și locul unde se află mormântul Sfintei Fecioare Maria”, publicat în revista *Glasul Bisericii*, nr. 7-8, 1960. Părintele Pîslaru se ocupă de latura istorică a sărbătorii, aducând informații din scrierile patristice.

Continuăm cu Pr. Nicolae Buzescu, care publică două studii: „Teotokos și Hristologia în canoanele, stihirile, dogmaticile și troparele Octoihului Mare”, în revista *Ortodoxia*, XXIX, nr. 1, 1977 și „Panaghia Teotokos în imnologia Mineiilor”, în revista *Ortodoxia*, nr. 3, 1980. În revista *Mitropolia Olteniei*, nr. 1-3 din 1982 apare studiul: „Dreapta învățătură a Bisericii despre Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu”, învățătură prezentată tot din perspectiva cultului mariologic.

Lucrările Pr. prof. dr. Ene Braniște au încununat cercetarea în sfera Teologiei Liturgice. Au dat, în același timp, consistență și confirmare descoperirilor din celelalte arii teologice studiate la alți autori. Am reținut din bogata operă a Pr. prof. volumul *Liturgica Generală I*, ediția a III-a, îngrijită de pr. Eugen Drăgoi, apărut la Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, anul 2002, „*Liturgica Specială*”, ediția a IV-a, Editura, Lumea Credinței, București, anul 2005, *Dicționar de cunoștințe religioase*, co-autor prof. Ecaterina Braniște, Editura Andreiana, Sibiu, anul 2010. Pentru existența unor informații în plus față de *Liturgica Generală* din anul 2002, am întrebuițat ediția recentă a manualului: *Liturgica Generală, cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină I*, apărută la Editura Basilica, București, în anul 2015. Am supus atenției și o realizare mai veche de-a autorului, respectiv articolul: „Cinstirea Maicii Domnului în cultul ortodox și formele ei de exprimare”, publicat în revista *Ortodoxia*, nr. 3, 1980.

Pentru cercetarea surselor literare apocrife am găsit de mare folos realizarea patrologului Cristian Bădăliță, *Evangelii Apocrife*, lucrare în care domnia sa este și autorul părții „Introducere în lectura și studiul câtorva evanghelii apocrife”, cu note și prezentări, ajunsă astăzi la o a IV-a ediție revizuită și adăugită, publicată de Editura Polirom, Iași, 2007.

În aceeași zonă au fost incluse lucrările Diac. prof. univ. dr. Ioan I. Ică jr. Acesta a oferit literaturii teologice traducerea unor scrieri patristice despre viața Maicii Domnului, respectiv ale Sfinților Epifanie Monahul, Simeon Metafrastul, Maxim Mărturisitorul, grupate în volumul *Trei Vieți bizantine ale Maicii Domnului*, apărut la Editura Deisis din Sibiu, în anul 2007, precum și lucrarea: *Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isihastă a secolului XIV: Grigorie Palama, Nicolae Cabasila, Teofan al Niceei*, publicată la Editura Deisis, Sibiu, 2008.

Dintre autori străini ortodocși l-am reținut pe monahul Teoclit Dionisiatul, cu monografia *Maica Domnului în teologia și imnografia Sfinților Părinți*, Editura Bizantină, București, 2001, o lucrare de referință deoarece înfățișează analitic teologia și imnografia *Adormirii*. Au urmat apoi Alexis

Kniazev cu scrierea *Maica Domnului în Biserica Ortodoxă*, Editura Humanitas, București, 1998 și pe Pr. Alexander Schmemmann, un teolog liturgist de marcă al Ortodoxiei, care contribuie la cercetarea în domeniu prin a sa lucrare *Maica Domnului*, publicată de Editura Patmos din Cluj-Napoca în anul 2010.

Câmpul teologic occidental vine cu o seamă de autori destul de cunoscuți în țara noastră datorită eforturilor de traducere de sub patronajul Editurii Doxologia din Iași, în special în ultimii ani. Un loc de prim interes îl au autorii de traduceri ale manuscriselor apocrife și publiciști ai unui aparat critic impresionant legat de acestea.

Mai întâi, îl amintesc pe Stephen J. Shoemaker cu lucrarea: *Fecioara Maria în credința și evlavie creștină primară*, traducere Lucian Filip, Editura Doxologia, Iași, 2018, care ne-a provocat la studierea unei cărți anterioare, intitulată *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, Oxford University Press, 2006, la care am avut acces în limba engleză. Un alt autor este Enrico Norelli, autorul cărții *Fecioara Maria în scrierile apocrife: un studiu referitor la Maica Domnului în creștinismul antic*, tradusă din limba franceză de Ștefan Munteanu, tipărită la Editura Doxologia, Iași, 2020.

Pentru delimitarea ideilor din aria de cercetare a temei propriu-zise, am avut la îndemână, din spațiul teologic apusean, dar în traducere românească, scrieri foarte importante. Am început cu autorul Jaroslav Pelikan, *Fecioara Maria de-a lungul secolelor locul ei în istoria culturii*, tradusă din limba engleză de Silvia Palade, apărută la Editura Humanitas, București, 1998. Mary B. Cunningham realizează o lucrare bine documentată patristic intitulată *Maica Vieții – învățătura ortodoxă despre Maica Domnului*, tradusă din limba engleză de Dragoș Dâncă și publicată de Editura Doxologia, Iași, 2017. Charles Perrot, în cartea *Binecuvântată ești tu între femei (Luca 1, 42). Fecioara Maria în contextul primului secol creștin*, traducere din limba franceză de Ștefan Munteanu, publicată la Editura Doxologia, Iași, 2018, ne-a furnizat informații care au ajutat la înțelegerea statutului femeii în timpul vieții Maicii Domnului.

Urmând oarecum unor opinii mariane întâlnite și la Jaroslav Pelikan, Brant Pitre, în lucrarea *Isus și rădăcinile evreiești ale Mariei*, traducere din engleză de Monica Broșteanu, Editura Humanitas, București, 2020, reușește o convingătoare demonstrație a faptului că ucenicilor imediați ai Sfinților Apostoli le-a fost ușor să recunoască în Fecioara Maria personajul feminin din afirmațiile profetice ale Vechiului Testament. Un studiu

concis, dar aprofundat asupra elementelor externe ale sărbătorilor Maicii Domnului realizează teologul preot romano-catolic Corrado Maggioni *Feste e memorie mariane in Oriente e in Occidente (sec. VI-XI)*.

Tot pentru elementele externe ale sărbătorilor Maicii Domnului am apelat la manualul în limba engleză a lui Francis X.S.J. Weiser, *Handbook of Christian Feasts and Customs. The Year of the Lord in Liturgy and Folklore*, publicat mai întâi în 1952 de către Francis X. Weiser, apoi ulterior în 1954, 1956, 1958 de către Harcourt, Brace and Company, Inc., New York. Acesta, în paginile 286-295, tratează principalele sărbători mariane și, între paginile 296 și 306, abordează și celelalte comemorări ale Maicii Domnului, regăsite în spațiul romano-catolic.

Se observă că, în ultimii 80 de ani, teologia ortodoxă românească a menținut mereu actuală tema preacinstirii Maicii Domnului sub aspect dogmatic, biblic și liturgic, fără însă a produce un studiu care să abordeze *Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului* ca și componentă a preacinstirii, sub aspect istoric, liturgic, teologic și duhovnicesc, pe o întindere care să atingă suprafața unei teze de doctorat. Ultimii zece ani s-au dovedit destul de marcați de preocupările theotokologice, în special prin punerea la îndemână a unor traduceri recente.

Prezenta lucrare cuprinde, în principal, ideile desprinse din cele două tradiții apocrife ale Adormirii, traduse în limba română, studiate în „oglinză” cu imnele ortodoxe din cărțile de slujbă și cu producțiile literare patristice. Pentru a încadra sau a da o „acoperire” academică cercetării noastre, din care să poată fi subliniat cât mai consistent scopul lucrării, ne-am limitat la elementele teologice pe care ni le furnizează scrierile apocrife și le-am întâlnit, direct, intuitiv sau aluziv, în cărțile de slujbă ortodoxe. De aceea, în aria cercetării, pentru a da substanță concretă tezei, am insistat asupra elementelor constitutive externe ale sărbătorii Adormirii Maicii Domnului, timpul, locul, persoanele și faptele.

Acest efort științific acoperă o perioadă temporală destul de întinsă, dar, în același timp, nu depășește limita postpatristică. Elementele de Teologie Liturgică se rezumă la realizările teologice din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Pentru cele istorice am abordat lucrări din ultimul deceniu al secolului trecut și primele două din acest secol. De aceea s-a insistat pe elementul diacronic al aspectelor externe ale principalelor sărbători ale Maicii Domnului. Între acestea, sărbătoarea Adormirii, căreia i-am oferit în plus, o aprofundată atenție. Studiul referitor la ambele determinante ale tezei, preacinstirea și cultul, apelează la surse științifice

mai puțin puse în valoare în scopul demonstrării unei continuități a cultului marian începând cu secolul I.

Pentru caracterul sincron al conținuturilor științifice s-a recurs la studiul cărților de slujbă ortodoxe și nu numai. „Descoperirile” ne aparțin, dar sunt în consonanță cu alte rezultate de cercetare ortodoxe. Cercetarea reflectării temei de față în alte realizări doctorale ne confirmă necesitatea și noutatea celei cuprinse în aceste pagini.

Lucrarea a fost redactată în patru capitole precedate de o „Introducere” și urmate de „Concluzii”. Primele două capitole scot în evidență caracterul general al preacinstirii și al sărbătorilor Maicii Domnului. Celelalte două sunt capitole de bază, în care „Capitolul III” aprofundează, deși nu exhaustiv, problematica sărbătorii Adormirii, cu cele patru caracteristici științifice: istoric, liturgic, teologic și duhovnicesc. „Capitolul IV” supune atenției celălalt tip de manifestare publică a sărbătorii Adormirii, respectiv, cel în tradiția populară, concentrat preponderent pe cea românească. Aducem și prin publicarea cărții mulțumiri călduroase Maicii Domnului împreună cu cele datorate conducătorului științific, Pr. prof. univ. dr. Viorel Sava.